

YURISPRUDENSIYA

HUQUQIY ILMIY-AMALIY JURNALI

2024-yil 6-son

VOLUME 4 / ISSUE 6 / 2024

DOI: 10.51788/tsul.jurisprudence.4.6.

Crossref
Content
Registration

ISSN: 2181-1938

DOI: 10.51788/tsul.jurisprudence

**MUASSIS: TOSHKENT DAVLAT YURIDIK
UNIVERSITETI**

“Jurisprudensiya” – “Юриспруденция”
– “Jurisprudence” huquqiy ilmiy-amaliy
jurnali O‘zbekiston matbuot va axborot
agentligi tomonidan 2020-yil 22-dekabrda
1140-sonli guvohnoma bilan davlat ro‘y-
xatidan o‘tkazilgan.

Jurnal O‘zbekiston Respublikasi Oliy
ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzu-
ridagi Oliy attestatsiya komissiyasi jurnal-
lari ro‘yxatiga kiritilgan.

Mualliflik huquqlari Toshkent dav-
lat yuridik universitetiga tegishli. Barcha
huquqlar himoyalangan. Jurnal materiallar-
idan foydalanish, tarqatish va ko‘paytirish
muassis ruxsati bilan amalga oshiriladi.

Sotuvda kelishilgan narxda.

Nashr bo‘yicha mas‘ul:

O. Choriyev

Muharrirlar:

Sh. Jahonov, Y. Yarmolik, E. Mustafayev, K.
Abduvaliyeva, Y. Mahmudov,
M. Sharifova, Sh. Beknazarova

Musahhih:

S. Rasulova

Texnik muharrir:

U. Sapayev

Dizayner:

D. Rajapov

Tahririyat manzili:

100047. Toshkent shahri,
Sayilgoh ko‘chasi, 35.
Tel.: (0371) 233-66-36 (1169)

Veb-sayt: jurisprudence.tsul.uz

E-mail: lawjournal@tsul.uz

Obuna indeksi: 1387

Nashriyot litsenziyasi

№ 174625, 29.11.2023-y.

Jurnal 24.12.2024-yilda
bosmaxonaga topshirildi.
Qog‘oz bichimi: A4.
Shartli bosma tabog‘i: 7,4
Adadi: 100. Buyurtma: № 156.

Bosmaxona litsenziyasi

29.11.2023 № 174626

TDYU bosmaxonasida chop etildi.
Bosmaxona manzili:
100047. Toshkent shahri,
Sayilgoh ko‘chasi, 37.

© Toshkent davlat yuridik universiteti

BOSH MUHARRIR

B. Xodjayev – Toshkent davlat yuridik universiteti Ilmiy ishlar va
innovatsiyalar bo‘yicha prorektori, yuridik fanlar doktori, professor

BOSH MUHARRIR O‘RINBOSARI

J. Allayorov – Toshkent davlat yuridik universiteti Ilmiy
boshqarmasi boshlig‘i, yuridik fanlar bo‘yicha falsafa doktori,
dotsent

MAS‘UL MUHARRIR

N. Ramazonov – Toshkent davlat yuridik universiteti O‘zbek tili
va adabiyoti kafedrasini mudiri, filologiya fanlari bo‘yicha falsafa
doktori, dotsent

TAHRIR HAY‘ATI A‘ZOLARI

J. Blum – Boston kolleji Huquq maktabi professori, huquq doktori
(Boston, AQSH)

M. Vishovatiy – Gdansk universiteti professori (Gdansk, Polsha)

A. Hoshimxonov – Toshkent davlat yuridik universiteti professori,
yuridik fanlar doktori (Toshkent, O‘zbekiston)

M. Axmedshayeva – Toshkent davlat yuridik universiteti professori,
yuridik fanlar doktori (Toshkent, O‘zbekiston)

X. Xayitov – O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi
Davlat boshqaruvi akademiyasi professori, yuridik fanlar doktori
(Toshkent, O‘zbekiston)

I. To‘raboyev – Toshkent davlat yuridik universiteti dotsenti v.b.,
yuridik fanlar bo‘yicha falsafa doktori (Toshkent, O‘zbekiston)

S. Xolboyev – O‘zbekiston Respublikasi Sudyalari oliy kengashi
huzuridagi Sudyalari oliy maktabi dotsenti, yuridik fanlar nomzodi
(Toshkent, O‘zbekiston)

N. Raxmonkulova – Jahon iqtisodiyoti va diplomatiyasi universiteti
dotsenti, yuridik fanlar doktori (Toshkent, O‘zbekiston)

Z. Esanova – Toshkent davlat yuridik universiteti professori, yuridik
fanlar doktori (Toshkent, O‘zbekiston)

J. Ne‘matov – Toshkent davlat yuridik universiteti professori,
yuridik fanlar doktori (Toshkent, O‘zbekiston)

M. Kurbanov – Toshkent davlat yuridik universiteti dotsenti, yuridik
fanlar bo‘yicha falsafa doktori (Toshkent, O‘zbekiston)

R. Kuchkarov – Toshkent davlat yuridik universiteti dotsenti v.b.,
filologiya fanlari nomzodi (Toshkent, O‘zbekiston)

УЧРЕДИТЕЛЬ: **ТАШКЕНТСКИЙ
ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ЮРИДИЧЕСКИЙ
УНИВЕРСИТЕТ**

Правовой научно-практический журнал «Юриспруденция – Yurisprudensiya – Jurisprudence» зарегистрирован Агентством печати и информации Узбекистана 22 декабря 2020 года с удостоверением № 1140.

Журнал включён в перечень журналов Высшей аттестационной комиссии при Министерстве высшего образования, науки и инноваций Республики Узбекистан.

Авторские права принадлежат Ташкентскому государственному юридическому университету. Все права защищены. Использование, распространение и воспроизведение материалов журнала осуществляется с разрешения учредителя.

Реализуется по договорной цене.

Ответственный за выпуск:
О. Чориев

Редакторы:
Ш. Жахонов, Е. Ярмолик, Э. Мустафев,
К. Абдувалиева, Й. Махмудов,
М. Шарифова, Ш. Бекназарова

Корректор:
С. Расулова

Технический редактор:
У. Сапаев

Дизайнер:
Д. Ражапов

Адрес редакции:
100047. Город Ташкент,
улица Сайилгох, 35.
Тел.: (0371) 233-66-36 (1169)

Веб-сайт: jurisprudence.tsul.uz
E-mail: lawjournal@tsul.uz

Подписной индекс: 1387

Издательская лицензия
от 29.11.2023 № 174625.

Журнал передан в типографию
24.12.2024.
Формат бумаги: А4.
Усл. п. л. 5. Тираж: 100 экз.
Номер заказа: 156.

Лицензия типографии
от 29.11.2023 № 174626

Отпечатано в типографии
Ташкентского государственного
юридического университета.
100047, г. Ташкент, ул. Сайилгох, дом 37.

© **Ташкентский государственный
юридический университет**

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР

Б. Ходжаев – доктор юридических наук, профессор, проректор по научной работе и инновациям Ташкентского государственного юридического университета

ЗАМЕСТИТЕЛЬ ГЛАВНОГО РЕДАКТОРА

Ж. Аллаёров – доктор философии по юридическим наукам, доцент, начальник управления по науке Ташкентского государственного юридического университета

ОТВЕТСТВЕННЫЙ РЕДАКТОР

Н. Рамазонов – доктор философии по филологическим наукам, доцент, заведующий кафедрой узбекского языка и литературы Ташкентского государственного юридического университета

ЧЛЕНЫ РЕДКОЛЛЕГИИ

Дж. Блум – доктор права, профессор Школы права колледжа Бостона (Бостон, США)

М. Вишоватый – профессор Гданьского университета (Гданьск, Польша)

А. Хошимхонов – доктор юридических наук, профессор Ташкентского государственного юридического университета (Ташкент, Узбекистан)

М. Ахмедшаева – доктор юридических наук, профессор Ташкентского государственного юридического университета (Ташкент, Узбекистан)

Х. Хаитов – доктор юридических наук, профессор Академии государственного управления при Президенте Республики Узбекистан (Ташкент, Узбекистан)

И. Турабоев – доктор философии по юридическим наукам, и.о. доцента Ташкентского государственного юридического университета (Ташкент, Узбекистан)

С. Холбоев – кандидат юридических наук, доцент Высшей школы судей при Высшем судейском совете Республики Узбекистан (Ташкент, Узбекистан)

Н. Рахмонкулова – доктор юридических наук, доцент Университета мировой экономики и дипломатии (Ташкент, Узбекистан)

З. Эсанова – доктор юридических наук, профессор Ташкентского государственного юридического университета (Ташкент, Узбекистан)

Ж. Нематов – доктор юридических наук, профессор Ташкентского государственного юридического университета (Ташкент, Узбекистан)

М. Курбанов – доктор философии по юридическим наукам, доцент (Ташкент, Узбекистан)

Р. Кучкаров – кандидат филологических наук, и.о. доцента Ташкентского государственного юридического университета (Ташкент, Узбекистан)

**FOUNDER: TASHKENT STATE
UNIVERSITY OF LAW**

"Yurisprudensiya" – "Юриспруденция"
– "Jurisprudence" legal scientific and practical journal was registered by the Press and Information Agency of Uzbekistan on December 22, 2020 with certificate No. 1140.

The journal is included in the list of journals of the Higher Attestation Commission under the Ministry of Higher Education, Science and Innovations of the Republic of Uzbekistan.

Copyright belongs to Tashkent State University of Law. All rights reserved. Use, distribution and reproduction of journal materials are carried out with the permission of the founder.

Agreed-upon price.

Publication Officer:

O. Choriev

Editors:

Sh. Jakhonov, Y. Yarmolik, E. Mustafaev,
K. Abduvalieva, Y. Makhmudov,
M. Sharifova, Sh. Beknazarova

Proofreader:

S. Rasulova

Technical editor:

U. Sapaev

Designer:

D. Rajapov

Editorial office address::

100047. Tashkent city,
Sayilgokh street, 35.
Phone: (0371) 233-66-36 (1169)

Website: jurisprudence.tsul.uz

E-mail: lawjournal@tsul.uz

Subscription index: 1387.

Publishing license

№ 174625, 29.11.2023.

The journal is submitted to the Printing house on 24.12.2024.

Paper size: A4.

Cond.p.f: 7,44.

Units: 100. Order: № 156.

Printing house license

№ 174626, 29.11.2023.

Published in the Printing house of
Tashkent State University of Law.
100047. Tashkent city, Sayilgokh street, 37.

© Tashkent State University of Law

CHIEF EDITOR

B. Xodjaev – Deputy Rector for Scientific Affairs and Innovations of Tashkent State University of Law, Doctor of Law, Professor

DEPUTY EDITOR

J. Allayorov – Head of the Scientific Department of Tashkent State University of Law, Doctor of Philosophy (PhD) in Law, Associate Professor

EXECUTIVE EDITOR

N. Ramazonov – Head of the Department of Uzbek Language and Literature of Tashkent State University of Law, Doctor of Philosophy (PhD) in Philology, Associate Professor

MEMBERS OF THE EDITORIAL BOARD

J. Blum – Professor of Law School of Boston College, Doctor of Law (Boston, USA)

M. Vishovatiy – Professor of the University of Gdańsk (Gdansk, Poland)

A. Khoshimxonov – Professor of Tashkent State University of Law, Doctor of Law (Tashkent, Uzbekistan)

M. Axmedshaeva – Professor of Tashkent State University of Law, Doctor of Law (Tashkent, Uzbekistan)

X. Xayitov – Professor of the Academy of Public Administration under the President of the Republic of Uzbekistan, Doctor of Law (Tashkent, Uzbekistan)

I. Turaboev – Acting Associate Professor of Tashkent State University of Law, Doctor of Philosophy (PhD) in Law (Tashkent, Uzbekistan)

S. Xolboev – Associate Professor of the Supreme School of Judges under the Supreme Judicial Council of the Republic of Uzbekistan, Candidate of Legal Sciences (Tashkent, Uzbekistan)

N. Raxmonkulova – Associate Professor of the University of World Economy and Diplomacy, Doctor of Law (Tashkent, Uzbekistan)

Z. Esanova – Professor of Tashkent State University of Law, Doctor of Law (Tashkent, Uzbekistan)

J. Ne'matov – Professor of Tashkent State University of Law, Doctor of Law (Tashkent, Uzbekistan)

M. Kurbanov – Associate Professor of Tashkent State University of Law, Doctor of Philosophy (PhD) in Law (Tashkent, Uzbekistan)

R. Kuchkarov – Acting Associate Professor of Tashkent State University of Law, Candidate of Philological Sciences (Tashkent, Uzbekistan)

MUNDARIJA

12.00.01 – DAVLAT VA HUQUQ NAZARIYASI VA TARIXI. HUQUQIY TA'LIMOTLAR TARIXI

- 8 **TULTEYEV ILYAS TAVASOVICH**
Huquqiy faoliyatdagi huquqiy texnologiya: nazariy va amaliy jihatlar
- 17 **HAYITOV SHERZOD RAXMATULLAYEVICH**
Subyektiv huquq va huquqiy manfaat: nazariy-huquqiy tahlil
- 28 **SADIKOV MAKSUBOY ABDULAJONOVICH**
Forsayt tahlilning huquq ijodkorligidagi o'rni

12.00.03 – FUQAROLIK HUQUQI. TADBIRKORLIK HUQUQI. OILA HUQUQI. XALQARO XUSUSIY HUQUQ

- 38 **SHAIMARDANOVA DILAFRUZ DILMURATOVNA**
Raqamli obyektlarning vorislik va er-xotin mulkiy huquqiy munosabatlari predmeti sifatidagi huquqiy rejimi: kvalifikatsiya va bo'lish muammolari
- 47 **LAPASOV ASLIDDIN TO'LQIN O'G'LI**
Ijtimoiy munosabatlarning virtuallashuvi jarayonida mualliflik huquqi konsepsiyasi genezisi va evolyutsiyasi

12.00.06 – TABIIY RESURLAR HUQUQI. AGRAR HUQUQ. EKOLOGIK HUQUQ

- 57 **ABDUALIMOVA MADINA SHUXRATOVNA**
O'zbekiston Respublikasida yerga nisbatan xususiy mulk huquqi to'g'risidagi qonun hujjatlarining rivojlanish tarixi
- 69 **SADIKOVA DILAFRUZ RADJABOVNA**
O'zbekiston va Qozog'istonda qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanishning huquqiy masalalari
- 79 **XALMO'MINOV SHAVKAT DJUMAYEVICH**
Iqlim o'zgarishi sharoitida ekologik xavfsizlikni huquqiy ta'minlashning ilmiy-nazariy jihatlar

12.00.08 – JINOYAT HUQUQI. JINOYAT-IJROIYA HUQUQI

- 89 **NIYOZOVA SALOMAT SAPAROVNA**
Jinsiy jinoyatlarning obyektiv belgilariga doir ilmiy yondashuvlar
- 104 **XAYDAROV SHUXRATJON DJUMAYEVICH**
Kasb yuzasidan o'z vazifalarini lozim darajada bajarmaslik jinoyatini kvalifikatsiya qilish va o'xshash jinoyatlardan farqlash masalalari

12.00.10 – XALQARO HUQUQ

- 114 **INOYATOVA SOHIBA FAZILOVNA, SAIDAXMEDOVA MUAZZAMXON ANVARXONOVNA**
Ayollarni zulm va zo'ravonlikdan himoya qilish va ularning jamiyatdagi rolini oshirish
- 123 **RUZINAZAROV SHUHRAT NURALIYEVICH**
Yuridik ta'limning jonkuyar fidoyisi

СОДЕРЖАНИЕ

12.00.01 – ТЕОРИЯ И ИСТОРИЯ ГОСУДАРСТВА И ПРАВА. ИСТОРИЯ ПРАВОВЫХ УЧЕНИЙ

- 8 **ТУЛЬТЕЕВ ИЛЪЯС ТАВАСОВИЧ**
Правовая технология в юридической деятельности: теоретические и практические аспекты
- 17 **ХАЙИТОВ ШЕРЗОД РАХМАТУЛЛАЕВИЧ**
Субъективное право и правовой интерес: теоретико-правовой анализ
- 28 **САДИКОВ МАКСУДБОЙ АБДУЛАЖОНОВИЧ**
Роль форсайт-анализа в правотворчестве

12.00.03 – ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО. ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЕ ПРАВО. СЕМЕЙНОЕ ПРАВО. МЕЖДУНАРОДНОЕ ЧАСТНОЕ ПРАВО

- 38 **ШАЙМАРДАНОВА ДИЛАФРУЗ ДИЛМУРАТОВНА**
Правовой режим цифровых объектов как предмет наследственных и супружеских имущественных правоотношений: проблемы квалификации и раздела
- 47 **ЛАПАСОВ АСЛИДДИН ТУЛКИН УГЛИ**
Генезис и эволюция понятия авторского права в процессе виртуализации общественных отношений

12.00.06 – ПРИРОДОРЕСУРСНОЕ ПРАВО. АГРАРНОЕ ПРАВО. ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ ПРАВО

- 57 **АБДУАЛИМОВА МАДИНА ШУХРАТОВНА**
История развития законодательства о праве частной собственности на землю в Республике Узбекистан
- 69 **САДИКОВА ДИЛАФРУЗ РАДЖАБОВНА**
Правовые аспекты использования возобновляемых источников энергии в Узбекистане и Казахстане
- 79 **ХАЛМУМИНОВ ШАВКАТ ДЖУМАЕВИЧ**
Научно-теоретические аспекты правового обеспечения экологической безопасности в условиях изменения климата

12.00.08 – УГОЛОВНОЕ ПРАВО. УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНОЕ ПРАВО

- 89 **НИЁЗОВА САЛОМАТ САПАРОВНА**
Научные подходы к объективным признакам сексуальных преступлений
- 104 **ХАЙДАРОВ ШУХРАТЖОН ДЖУМАЕВИЧ**
Вопросы квалификации и дифференциации преступления ненадлежащего исполнения профессиональных обязанностей от аналогичных преступлений

12.00.10 – МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВО

- 114 **ИНОЯТОВА СОХИБА ФАЗИЛОВНА, САИДАХМЕДОВА МУАЗЗАМХОН АНВАРХОНОВНА**
Защита женщин от притеснения и насилия и повышение их роли в обществе
- 123 **РУЗИНАЗАРОВ ШУХРАТ НУРАЛИЕВИЧ**
Убеждённый сторонник юридического образования

CONTENTS

12.00.01 – THEORY AND HISTORY OF STATE AND LAW. HISTORY OF LEGAL DOCTRINES

- 8 **TULTEEV ILYAS TAVASOVICH**
Legal technology in legal activity: theoretical and practical aspects
- 17 **KHAYITOV SHERZOD RAKHMATULLAEVICH**
Subjective rights and legal interest: theoretical and legal analysis
- 28 **SADIKOV MAKSUDBOY ABDULAJONOVICH**
The role of foresight analysis in law making

12.00.03 – CIVIL LAW. BUSINESS LAW. FAMILY LAW. INTERNATIONAL PRIVATE LAW

- 38 **SHAIMARDANOVA DILAFRUZ DILMURATOVNA**
The legal regime of digital objects as the subject of legal relations of inheritance and matrimonial property relations: issues of qualification and division
- 47 **LAPASOV ASLIDDIN TULKIN UGLI**
The genesis and evolution of the concept of copyright in the process of the virtualization of social relations

12.00.06 – THE LAW OF NATURAL RESOURCES. AGRARIAN LAW. ENVIRONMENTAL LAW

- 57 **ABDUALIMOVA MADINA SHUKHRATOVNA**
The history of the development of legislation on the right of private property on land in the Republic of Uzbekistan
- 69 **SADIKOVA DILAFRUZ RADJABOVNA**
Legal aspects of the use of renewable energy sources in Uzbekistan and Kazakhstan
- 79 **KHALMUMINOV SHAVKAT DJUMAYEVICH**
Scientific and theoretical aspects of legal ensurance of environmental security in conditions of climate change

12.00.08 – CRIMINAL LAW. CRIMINAL-EXECUTIVE LAW

- 89 **NIYOZOVA SALOMAT SAPAROVNA**
Scientific approaches to the objective signs of sexual crimes
- 104 **KHAYDAROV SHUKHRATJON JUMAYEVICH**
Issues of qualifying the crime of ineffective performance of professional duties and differentiation from similar crimes

12.00.10 – INTERNATIONAL LAW

- 114 **INOYATOVA SOHIBA FAZILOVNA, SAIDAKHMEDOVA MUAZZAMKHON ANVARKHONOVNA**
Protecting women from harassment and violence and enhancing their role in society

-
- 123 **RUZINAZAROV SHUHRAT NURALIYEVICH**
A staunch devotee of legal education

Kelib tushgan / Получено / Received: 15.11.2024
Qabul qilingan / Принято / Accepted: 17.12.2024
Nashr etilgan / Опубликовано / Published: 24.12.2024

DOI: 10.51788/tsul.jurisprudence.4.6./CPMB5458

UDC: 347.77(045)(575.1)

IJTIMOY MUNOSABATLARNING VIRTUALLASHUVI JARAYONIDA MUALLIFLIK HUQUQI KONSEPSIYASI GENEZISI VA EVOLYUTSIYASI

Lapasov Asliddin To'liqin o'g'li,

Toshkent davlat yuridik universiteti huzuridagi

Yuridik kadrlarni xalqaro standartlar bo'yicha

professional o'qitish markazi bo'lim boshlig'i

ORCID: 0009-0007-9084-1573

e-mail: asliddinlapasov1995@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada ijtimoiy munosabatlarning virtuallashuvi sharoitida mualliflik huquqi konsepsiyasi genezisi va evolyutsiyasi yoritilgan. Zamonaviy axborot texnologiyalari va Internet tarmog'ining kengayishi natijasida virtual makonda yaratilayotgan kontentning mualliflik huquqi bilan bog'liq masalalar dolzarblik kasb etmoqda. Maqolada, shuningdek, mualliflik huquqi konsepsiyasining o'zgarish va rivojlanish jarayonlari tahlil qilinib, virtual makonda huquqiy himoya mexanizmlarini ta'minlashdagi asosiy muammolar ko'rib chiqilgan. Mavzu xususiyatidan kelib chiqib, tadqiqot predmeti umumiylikdan xususiylikka, qiyoslash, mantiqiy izchillik metodlari asosida tahlil etilib, ilm-fan, xorijiy tajriba, amaliyot va huquqiy tartibotlarga murojaat etilgan. Tadqiqotda, shuningdek, xalqaro huquq normalarini milliy qonunchilikka moslashtirishdagi qiyinchiliklar, mualliflik huquqini buzish hollarini aniqlash va ular bo'yicha javobgarlik masalalari o'rganilgan. Maqolada mazkur sohada mavjud huquqiy, iqtisodiy va ijtimoiy omillar hamda kelajakda mualliflik huquqining virtuallashgan muhitda barqarorligi uchun taklif va tavsiyalar berilgan. Tadqiqot natijalari mualliflik huquqi bilan bog'liq huquqiy muammolarni samarali hal etish hamda virtual makondagi huquqiy mas'uliyatni oshirishda ahamiyatli bo'lishi kutilmoqda. Shuningdek, maqola mualliflik huquqi konsepsiyasining o'zgaruvchan ijtimoiy va texnologik sharoitlarga moslashuvini tushunishga yordam beradi.

Kalit so'zlar: mualliflik huquqi, virtuallashtirish, ijtimoiy munosabatlar, raqamli muhit, intellektual mulk, raqamli transformatsiya, virtual makon, mualliflik, egalik huquqlari, mualliflik huquqi evolyutsiyasi, mualliflik huquqi genezisi, texnologik rivojlanish

ГЕНЕЗИС И ЭВОЛЮЦИЯ ПОНЯТИЯ АВТОРСКОГО ПРАВА В ПРОЦЕССЕ ВИРТУАЛИЗАЦИИ ОБЩЕСТВЕННЫХ ОТНОШЕНИЙ

Лапасов Аслиддин Тулкин угли,

начальник отдела Центра профессионального обучения

юридических кадров по международным стандартам

при Ташкентском государственном юридическом университете

Аннотация. В данной статье освещается генезис и эволюция понятия авторского права в условиях виртуализации общественных отношений. В результате развития современных

информационных технологий и расширения сети Интернет приобретают актуальность вопросы, связанные с авторским правом на контент, создаваемый в виртуальном пространстве. В статье также проанализированы процессы изменения и развития понятия авторского права и основные проблемы обеспечения механизмов правовой защиты в виртуальном пространстве. Исходя из своего характера предмет исследования анализируется от общего к частному, на основе методов сравнения, логической последовательности, автор обращается к науке, зарубежному опыту, практике и правопорядку. В статье также изучены трудности при приведении норм международного права в соответствие с национальным законодательством, вопросы выявления нарушений авторского права и ответственности по ним. Представлены текущие правовые, экономические и социальные факторы в этой области, а также предложения и рекомендации по будущей устойчивости авторского права в виртуализированной среде. Ожидается, что результаты исследования будут иметь важное значение для эффективного решения правовых проблем, связанных с авторским правом, а также для повышения правовой ответственности в виртуальном пространстве. Статья также поможет понять адаптацию концепции авторского права к меняющимся социальным и технологическим условиям.

Ключевые слова: авторское право, виртуализация, социальные отношения, цифровая среда, интеллектуальная собственность, цифровая трансформация, виртуальное пространство, авторство, права собственности, эволюция авторского права, генезис авторского права, технологическое развитие

THE GENESIS AND EVOLUTION OF THE CONCEPT OF COPYRIGHT IN THE PROCESS OF THE VIRTUALIZATION OF SOCIAL RELATIONS

Lapasov Asliddin Tulkin ugli,

Head of the Department of the Center for professional training of lawyers by international standards

Abstract. This article examines the genesis and evolution of the concept of copyright in the context of the virtualization of social relations. As a result of the expansion of modern information technologies and the Internet, issues related to copyright of content created in virtual space are becoming increasingly relevant. The article also analyzes the processes of change and development of the concept of copyright and examines the main problems in ensuring legal protection mechanisms in the virtual space. Based on the nature of the topic, the subject of the study was analyzed from the general to the specific, based on the methods of comparison, logical sequence, and referred to science, foreign experience, practice, and legal procedures. The study also examines the difficulties in adapting international law norms to national legislation, identifying cases of copyright infringement, and issues of liability for them. The article presents proposals and recommendations for existing legal, economic, and social factors in this area, as well as for the future stability of copyright in a virtualized environment. The research results are expected to be significant in effectively addressing legal issues related to copyright and enhancing legal responsibility in the virtual space. The article also helps to understand the adaptation of the concept of copyright to changing social and technological conditions.

Keywords: copyright, virtualization, social relations, digital environment, intellectual property, digital transformation, virtual space, copyright, property rights, evolution of copyright, genesis of copyright, technological development

Kirish

Ijtimoiy munosabatlar virtuallashtuvi sharoitida mualliflik huquqining paydo bo'lishi

va rivojlanishi an'anaviy huquqiy tizimlar hamda ijodiy asarlar yaratish, almashish, ulardan foydalanish va tarqatish usullariga

ta'sir ko'rsatgan tezkor texnologik taraqqiyot bilan uzviy bog'liqdir. Bu evolyutsiyani asosiy tarixiy bosqichlar va raqamli texnologiyalar orqali shakllangan ijtimoiy o'zgarishlar sifatida ko'rish mumkin.

Mualliflik huquqi tushunchasi adabiyot va san'at asarlari mualliflari hamda ijodkorlari huquqlarini himoya qilish maqsadida ilk zamonaviy davrda paydo bo'lgan. Ushbu huquqning zamonaviy davrdagi dastlabki namunasi sifatida Buyuk Britaniyada qabul qilingan Anna nizomi (1710) qayd etiladi. Bu hujjat mualliflarga o'z asarlarini ma'lum muddat davomida nashr etish va tarqatish uchun eksklyuziv huquqlar berish, ularning ijodiy mehnati natijasida moliyaviy foyda olishlarini ta'minlashga xizmat qilgan. Mualliflik huquqining asosiy maqsadi ijodkorlar manfaatlarini jamoatchilikning bilim olish ehtiyojlari bilan muvozanatlashdan iborat bo'lgan. Bu tizim, bir tomondan, ijodkorlikni rag'batlantirgan, boshqa tomondan esa huquqiy muddat tugagandan so'ng jamiyatga g'oyalarni ochiq tarqatish imkoniyatini taqdim etgan. Raqamli texnologiyalar paydo bo'lgunga qadar mualliflik huquqi, asosan, kitoblar, musiqa, san'at asarlari, filmlar va haykallar kabi an'anaviy ijodiy mahsulotlarni himoya qilishga qaratilgan edi. Mualliflik huquqi qonuni ushbu asarlarni ko'paytirish, tarqatish va omma oldida ijro etilishini himoya qilgan [1].

Raqamli texnologiyalar, Internet va virtual makonlarning rivojlanishi odamlarning muloqot qilish, axborot almashish va ijtimoiy hayotda ishtirok etish usullarini tubdan o'zgartirdi.

Shu o'rinda ijtimoiy munosabatlar virtuallashuvi tushunchasiga aniqlik kiritib o'tish maqsadga muvofiq. Ijtimoiy munosabatlar virtuallashuvi – shaxslararo muloqotlar, iqtisodiy almashinuvlar, madaniy ifodalar va ijtimoiy normalarning jismoniy bo'shliqlardan raqamli yoki virtual muhitga o'tishi. Bunga ijtimoiy tarmoqlardagi faoliyat, videokonferensiyalar, virtual hamjamiyat-

lar, onlayn o'yinlar va boshqa raqamli aloqa shakllari kiradi.

Rivojlanishning asosiy omillari sifatida axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT), jumladan, Internet, smartfonlar, ijtimoiy media platformalari kabi texnologik yutuqlar ajralib turadi. Ushbu vositalar odamlarning uzoq masofalarda tezkor muloqot qilish, hamkorlikda ishlash va ma'lumot almashish imkoniyatlarini kengaytirdi. Internet ushbu o'zgarishlarning asosi bo'lib, virtual o'zaro aloqa uchun global infratuzilmaga zamin yaratdi. Keng polosali va mobil internetning keng tarqalishi natijasida masofadan turib ishlash, shaharlararo muloqotni saqlash va virtual hamjamiyatlarni shakllantirish imkoniyatlari kengaydi.

XX asrning oxirida texnologiyalarning jadal rivojlanishi insoniyatni bugungi raqamli davrga olib keldi [2]. Ushbu davrning eng yirik texnologik o'zgarishlaridan biri Internetning "tug'ilishi" bo'lib, u odamlarning o'zaro muloqot qilish usulida haqiqiy inqilobni yuzaga keltirdi. Internet paydo bo'lgunga qadar kompyuter va aloqa sohasida hech bir texnologiya bu qadar keng va chuqur ta'sir ko'rsatmagan edi.

Ayniqsa, so'nggi yillarda raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi, jumladan, hisoblash tizimlari, ma'lumotlar bazalari, Internet, mobil aloqa va boshqa virtual aloqa vositalari butun dunyo bo'ylab ma'lumotlarning keng tarqalishiga xizmat qiluvchi asosiy vositaga aylandi. Bugungi kunda Internet hayotimizning ajralmas qismiga aylangan bo'lib, bu shaxslar o'rtasidagi o'zaro muloqot qilish usullarini tubdan o'zgartirib yubordi. Ushbu yangi texnologiyalar nafaqat inson hayot tarzini axborot tarqatish orqali tubdan o'zgartirdi, balki turli madaniyatlarning tarqalishi va o'zaro ta'siriga ham xizmat qildi [3, 31-b.].

Biroq raqamli texnologiyalar va boshqa virtual aloqa vositalarining shiddat bilan rivojlanishi jamiyatga ijobiy jihatlar bilan birga salbiy oqibatlar ham olib keldi. Buning asosiy sababi shundaki, bunday innovatsion

aloqa vositalarining paydo bo'lishi mualliflik huquqi buzilishiga imkon yaratishi mumkin. Virtual makonda mualliflik huquqi konsepsiyasining paydo bo'lishi va rivojlanishini raqamli texnologiyalar, Internet va virtual muhitlarning o'sishi bilan birga kuzatish mumkin.

Mualliflik huquqi to'g'risidagi dastlabki qonun XVIII asrda qabul qilingan bo'lib, bundan maqsad kitoblar, musiqa va boshqa ijodiy asarlarni himoya qilish orqali ijodkorlikni rag'batlantirish edi [4, 463–468-b.]. Eng qadimgi xalqaro shartnomalardan biri bo'lgan Bern konvensiyasida ijodiy asarlar rasmiy ro'yxatdan o'tmasdan avtomatik ravishda mualliflik huquqi himoyasiga ega bo'lishi belgilangan.

Internet paydo bo'lishidan oldin mualliflik huquqi, asosan, moddiy asarlar, ya'ni kitoblar, yozuvlar, filmlar kabi ijodiy mahsulotlarga nisbatan qo'llangan va uni amalga oshirish nisbatan sodda edi [5]. O'sha davrda nusxalash texnologiyalarining cheklanganligi, masalan, kitob yoki yozuvni takrorlashning qiyinligi tabiiy himoya mexanizmini yaratgan [6].

XX asrning oxiriga kelib, Internetning jadal rivojlanishi mualliflik huquqi bilan himoyalangan obyektlarni yangi yo'llar orqali o'zlashtirish imkoniyatini yaratdi. Bugungi raqamli texnologiyalar moddiy tarkibdan farqli o'laroq, sifatni pasaytirmasdan osongina va tezkor nusxalash hamda tarqatish imkonini bermoqda. Masalan, kimdir o'zi yaratgan biror obyektni virtual aloqa vositalari yoki dasturlardan biriga yuklaganda, ushbu ajoyib ixtiro butun dunyo bo'ylab virtual aloqa foydalanuvchilari tomonidan juda tezlikda tarqalishi mumkin. Xohlaymizmi, yo'qmi, yaratilgan va virtual dunyoning media platformasiga yuklangan deyarli barcha ixtirolar virtual makon foydalanuvchilariga erkin foydalanish imkoniyatini taqdim etadi [7, 241-b.].

Material va metodlar

Mazkur tadqiqotni amalga oshirish jaryonida virtual makonda ijtimoiy munosabat-

larning virtuallashuvi bilan bog'liq holatlar ilmiy-huquqiy bahs obyekti sifatida tanlangan. Asosiy maqsad esa ilmiy-nazariy tahlillar asosida ilmiy xulosalar shakllantirish, amaliyotdagi muammo va kamchilik, shuningdek, joriy holat tahlilidan kelib chiqib, tashkiliy mexanizmlar ishlab chiqish, huquqiy normalar tahlili asosida esa milliy qonunchilik asoslarini yanada takomillashtirishdir. Mazkur maqolada ilmiy-nazariy qarash hamda huquqiy normalarni tizimli va tahliliy usulda, mantiqiy ketma-ketlikda tahlil qilish, tanqidiy ko'rib chiqish, xorijiy va milliy tajribani taqqoslash asosida xulosalash, tadqiqotni umumiylikdan xususiylikka qarab amalga oshirish, shuningdek, ilmiy isbotlash, asoslash va xulosalash metodlariga alohida e'tibor qaratilgan.

Shu bilan bir qatorda, tadqiqot ishida induksiya va deduksiya, mavjud muammo va holatlarni amaliyot va statistik ma'lumotlar bilan asoslash, qiyosiy-huquqiy taqqoslash bilan bog'liq metodologiya ham ustuvorlik kasb etadi. Tadqiqot obyekti mavzu xususiyatidan kelib chiqib kompleks tahlil qilinib, ish yakunida ishlab chiqilgan taklif va xulosalar ham ilmiy-nazariy, ham huquqiy jihatdan isbotlangan.

Tadqiqot natijalari

Virtual bo'shliqlarda o'zaro ta'sirlar ko'pincha jismoniy mavjudlikdan ajratiladi. Bu shuni anglatadiki, odamlar jismoniy ishtiroksiz muloqot qilishlari mumkin. Ularning mavjudligi ko'pincha raqamli avatarlar yoki profillar bilan ifodalanadi. Raqamli olam anonimlik va o'zini ifoda qilishning turli darajalarini yaratish imkonini beradi. Onlayn muhitda odamlar o'z haqiqiy identifikatorlarining qancha qismini oshkor qilishni tanlashlari mumkin. Bu o'zini qisman namoyon qilish yoki umuman namoyon qilmaslik imkoniyatlarini yaratadi.

Ijtimoiy munosabatlarning virtuallashuvi geografik to'siqlarni yo'q qildi, bu esa butun dunyo bo'ylab odamlar o'rtasida munosabatlar, jamoalar va tarmoqlarni shakllantirdi. Ushbu global bog'liqlik xalqaro onlayn ham-

korlik, madaniyatlararo almashinuv va global onlayn hamjamiyatlarning shakllanishida yaqqol namoyon bo'ladi. Jismoniy muloqotdagi shovqinlardan farqli o'laroq, raqamli aloqa ko'pincha sinxronidir, ya'ni u bir vaqtning o'zida ishtirok etishni talab qilmaydi. Odamlar turli vaqt zonalarida bir-birlari bilan muloqot qilishlari, xabarlar, elektron pochta xabarlar yoki ijtimoiy media xabarlariga o'zlariga qulay bo'lgan vaqtda javob berishlari mumkin [8, 8-b.].

Raqamli asrga qadar ijtimoiy munosabatlar, asosan, yuzma-yuz muloqotga asoslangan bo'lib, jamoalar geografik jihatdan mahalliyashtirilgan. Ijtimoiy, madaniy va iqtisodiy almashinuvlar uylar, ish joylari, jamoat maydonlari, bozorlar va ta'lim muassasalari kabi joylarda sodir bo'lgan. Aloqa texnologiyalarining birinchi to'liqini – telegraf, telefon, radio va televideniye uzoq masofalardagi ijtimoiy o'zaro munosabatlarga vositachilik qila boshladi. Biroq bu texnologiyalar, asosan, bir tomonlama (efir) yoki ikki tomonlama aloqa (masalan, telefon qo'ng'iroqlari) bilan cheklangan edi [9, 54-b.].

Internetning tijoratlashuvi muhim buriish nuqtasi bo'ldi. Bu elektron pochta, forumlar, veb-saytlar va dastlabki ijtimoiy tarqoq platformalarini yaratib, global aloqa va o'zaro ta'sir uchun keng imkoniyatlar eshigini ochdi. Virtual makonda mualliflik huquqining buzilishi internetning keng tarqalishi va XX asr oxiridagi raqamli inqilob bilan bir vaqtga to'g'ri keldi. Raqamli texnologiyalar va onlayn platformalarning rivojlanishi musiqa, filmlar, kitoblar va dasturiy ta'minot kabi ijodiy ishlardan foydalanish, ularni tarqatish, iste'mol qilish va almashish usullarini tubdan o'zgartirdi. Ushbu o'zgarishlar mualliflik huquqlarini himoya qilish borasida yangi muammolarni yuzaga keltirdi va virtual maydonda bu huquqlar buzilishining kuchayishiga olib keldi [10, 71–72-b.].

Internet keng tarqalishidan oldin ijodiy ishlar kitoblar, vinil plastinalar, kassetalar va CDlar kabi jismoniy formatlarda mavjud

edi. Bu asarlardan nusxa ko'chirish va tarqatish jismoniy takrorlashni talab qilgan, bu esa keng ko'lamlı huquqbuzarliklarni sezilarli darajada cheklagan. Biroq XX asr oxirida audio uchun MP3, video uchun MPEG va hujjatlar uchun PDF kabi raqamli formatlarning rivojlanishi ijodiy ishlarni sifatni yo'qotmasdan mukammal va cheksiz takrorlash imkonini yaratdi.

Raqamli axborot vositalarini osongina nusxalash va almashish imkoniyati virtual makonda mualliflik huquqi buzilishining dastlabki shakllarini yuzaga keltirdi. Veb-saytlar serverlari noqonuniy fayllar almashish uchun dastlabki markazlarga aylana boshladi. Ayrim veb-saytlar qonuniy tarkibni taqdim etgan bo'lsa, boshqalari mualliflik huquqi bilan himoyalangan materiallarni ruxsatsiz tarqatishga ixtisoslashgan edi. Ushbu dastlabki platformalar kelgusida keng tarqalgan mualliflik huquqi buzilishining asosini yaratdi [11, 302–309-b.].

Virtual aloqa vositalari va texnologiyalari paydo bo'lgandan so'ng mualliflik huquqi bilan bog'liq ko'plab qoidabuzarliklar kuzatildi. Dastlabki shunday qoidabuzarliklardan biri Amerika Qo'shma Shtatlarida sodir etilgan va "Napster ishi" nomi bilan mashhur bo'lgan. 1990-yillarning oxirida bu ish raqamli mualliflik huquqi qonuni tarixidagi eng muhim huquqiy kurashlardan biriga aylandi.

Napster 1999-yilda Shawn Fanning va Shon Parker tomonidan foydalanuvchilarga MP3 musiqa fayllarini bir-birining kompyuterlaridan to'g'ridan to'g'ri qidirish va almashish imkonini beruvchi inqilobiy platforma sifatida ishga tushirilgan [12]. Ushbu platformada foydalanuvchilar musiqani markaziy serverdan yuklab olish o'rniga, o'zlarining musiqa fayllarini boshqalar bilan baham ko'rishlari mumkin edi. Napster markaziy katalog vazifasini bajarib, foydalanuvchilarga boshqa foydalanuvchilarning kompyuterlaridagi fayllarni qidirish va ularga kirish imkonini berar edi. Bu model o'sha davr uchun yangilik bo'lib, foydalanuvchilarga CD yoki

onlayn-do'konlar kabi an'anaviy kanallar orqali musiqa sotib olish yoki yuklab olish zarurati chetlab o'tish imkonini berdi.

Napster qisqa vaqt ichida millionlab foydalanuvchilar orasida mashhurlikka erishdi. Uning eng yuqori cho'qqisida 80 milliondan ortiq ro'yxatdan o'tgan foydalanuvchilari bor edi. Ular platformada katta hajmdagi musiqalarni almashishgan. Biroq Napster orqali almashilgan musiqalarning katta qismi mualliflik huquqi bilan himoyalangan edi. Bu foydalanuvchilarning musiqani bepul tarqatish va yuklab olishiga imkon yaratdi, natijada san'atkorlar, ovoz yozish studiyalari va umuman musiqa sanoati katta moliyaviy yo'qotishlarga uchradi [13].

1999-yil dekabr oyida Amerika musiqa assotsiatsiyasi (RIAA) Napsterga qarshi mualliflik huquqini buzganlik uchun da'vo bilan chiqdi. RIAA Napsterni mualliflik huquqi bilan himoyalangan musiqalarni huquq egalarning ruxsatsiz noqonuniy tarzda almashishga yordam berayotganlikda aybladi. Shuningdek, Metallica va repper Doktor Dre kabi mashhur san'atkorlar ham platformani o'z musiqalarini ruxsatsiz tarqatgani uchun sudga berishdi. Napster bunday ayblovlarga qarshi o'z xizmatini adolatli foydalanish doktrinasi bilan himoya qildi.

Napster Amerikaning "Raqamli mualliflik huquqi to'g'risida"gi qonuni "xavfsiz bandargoh" qoidalari bilan himoyalanganini da'vo qilib, u shunchaki foydalanuvchi faoliyatiga yordam bergani va mualliflik huquqi bilan himoyalangan materialni almashish uchun bevosita javobgar emasligini ta'kidladi. 2000-yil iyul oyida AQShning Kaliforniya shimoliy okrugi sudi Napsterga o'z xizmatini to'xtatish to'g'risida dastlabki qaror chiqardi.

Sud Napster mualliflik huquqi buzilishida bevosita javobgar degan xulosaga keladi, chunki u bilaturib mualliflik huquqi bilan himoyalangan musiqani ruxsatsiz almashishga yordam bergan va bundan foyda ko'rgan edi. Napster ushbu qarordan norozi bo'lib, apellyatsiya shikoyatini kiritadi. Biroq 2001-yil

fevral oyida To'qqizinchi apellyatsiya sudi quyi sud qarorini tasdiqlaydi.

Sud Napsterga mualliflik huquqi bilan himoyalangan materiallarni almashishni cheklash majburiyatini yuklaydi. Ammo Napster ushbu majburiyatni bajarishda muvaffaqiyatsizlikka uchraydi. Natijada 2001-yil iyul oyida platforma o'z xizmatlarini to'xtatish va bepul fayl almashish platformasi sifatida faoliyatini tugatishga majbur bo'ladi. 2002-yilda esa Napster bankrotlik to'g'risida ariza beradi va o'z aktivlarini sotishga majbur bo'ladi [14].

Napster ishi virtual makonda mualliflik huquqini himoya qilishni kuchaytirish zarurligini ko'rsatib bergan dastlabki holatlardan biri edi. Ushbu holat mualliflik huquqi to'g'risidagi qonunlarning ruxsatsiz nusxa ko'chirish va tarqatish keng miqyosda sodir bo'lishi mumkin bo'lgan virtual dunyo haqiqatiga moslashishi kerakligini aniq namoyon qildi.

Napster ishi virtual makonda ham mualliflik huquqi buzilishiga oid muhim qonuniy precedents yaratdi. Unda onlayn platformalar o'z foydalanuvchilarining noqonuniy faoliyatiga faol yordam bergan taqdirda, ushbu huquqbuzarlik faoliyati uchun javobgarlikka tortilishi mumkinligi ta'kidlandi.

Napster ishi raqamli media tarixida muhim burilish nuqtasi bo'ldi. Bu ish yangi texnologiyalar qarshisida an'anaviy mualliflik huquqi qonunlarining cheklovlarini ochib berdi va musiqa hamda boshqa raqamli kontentni tarqatish va iste'mol qilish usullarida sezilarli o'zgarishlarga olib keldi. Shuningdek, u virtual muhitda mualliflik huquqini himoya qilish bo'yicha davom etayotgan munozaralarning boshlanishi sifatida e'tirof etiladi.

Napster ishi o'sha davrning o'zidayoq an'anaviy mualliflik huquqi qonunlarini zamonaviy texnologiyalar sharoitida qayta ko'rib chiqish zarurligini ko'rsatdi. Bu holat raqamli davr talablariga javob beradigan yangi huquqiy yondashuvlar ishlab chiqishga turtki bo'ldi [15, 7-b.].

Biz yuqorida ko'rib o'tgan holat ijtimoiy munosabatlarning virtuallashuvdagi dast-

labki holatlaridan biri bo'lgan bo'lsa, bugungi kunga kelib, bunday holatlar soni oshib, boshqacha ko'rinishlarda namoyon bo'lmoqda. Masalan, 2018-yilda Netflix "Black Mirror: Bandersnatch" interaktiv filmida foydalanilgan "Choose Your Own Adventure" iborasi bilan bog'liq sud ishi e'tiborga loyiq hodisa bo'ldi. Ushbu ibora mualliflik huquqi bilan himoyalangan bo'lib, uning huquqiy egasi Chooseco LLC kompaniyasi hisoblanadi. Kompaniya "Choose Your Own Adventure" nomli mashhur bolalar kitoblari seriyasining huquqlariga egalik qiladi. Chooseco LLC Netflix'ni o'zining mualliflik huquqi va savdo belgisi huquqlarini buzishda aybladi. Kompaniyaning ta'kidlashicha, Netflix "Choose Your Own Adventure" iborasini ruxsatsiz ishlatgan va bu tomoshabinlar orasida tushunmovchiliklarga olib kelgan. Netflix "Black Mirror: Bandersnatch" filmida ushbu iboradan foydalangan. Filmida bosh qahramon "Choose Your Own Adventure" kitoblarini o'qiganini eslatib o'tadi. Bu esa kompaniyaning fikricha, brend bilan bog'liq salbiy oqibatlar keltirib chiqarishi mumkin va 25 million dollar miqdorida kompensatsiya to'lanishi zarur. Ushbu ish bo'yicha 2020-yilda tomonlar ishni hal qilish bo'yicha kelishuv erishgan. Biroq kelishuvning aniq shartlari ommaga oshkor qilinmagan [16].

Mazkur ish savdo belgisi va mualliflik huquqlarining raqamli asarlarda qanday qo'llanishini muhokama qilishda muhim rol o'ynadi. Shuningdek, ushbu nizo raqamli muhitda mualliflik huquqi qoidalarini buzmaslik hamda ularni himoya qilish usullari bo'yicha kichik va yirik platformalar hamda kompaniyalarni chuqur mulohaza yuritishga undadi.

Afsuski, bugungi kunda ko'plab platformalarning yaratilishi raqamli muhitda mualliflik huquqini himoya qilishni tobora qiyinlashtirmoqda. Bu nafaqat yurtimizda, balki butun dunyoda kuzatilayotgan salbiy holatdir. Jahon intellektual mulk tashkiloti (WIPO) statistikasiga ko'ra, 27 foiz internet foydalanuvchisi turli platformalardagi ma'lumotlarni muallif rozilgisiz qayta ishlaydi [17].

Fikrimizcha, ijtimoiy munosabatlarning virtuallashuvi bugungi kunga kelib o'zining eng yuqori nuqtasiga yetgan. Dastlabki davrda platformalarda mualliflik huquqini himoya qilish masalasi birmuncha osonroq edi. Ammo, YouTube, Instagram, Facebook kabi platformalarda foydalanuvchilar tomonidan yuklangan kontentning qonuniyligini nazorat qilish murakkab masala bo'lib qolmoqda. Boshqacha aytganda, virtuallashtirish mualliflik huquqlariga ikki tomonlama ta'sir ko'rsatmoqda: bir tomondan, asarlarni keng ommaga tarqatish imkoniyatlarini kengaytirayapti, boshqa tomondan esa huquqni buzish holatlarini ko'paytirmoqda. Shu sababli virtual muhitda mualliflik huquqlarini himoya qilish uchun xalqaro hamkorlikni kuchaytirish, huquqiy bazani takomillashtirish va zamonaviy texnologiyalardan foydalanish zarur.

Tadqiqot natijalari tahlili

Biz yuqorida ko'rib o'tgan holatlar shunchaki ijtimoiy munosabatlarning virtuallashuvi natijasida mualliflik huquqlarining buzilishi sodir bo'lgan dastlabki hodisalar edi. Ammo, Facebook (2004), YouTube (2005), Twitter (2006), Instagram (2010) va TikTok (2016) kabi platformalarning yaratilishi virtual makonda mualliflik huquqi bilan bog'liq yangidan yangi muammolarni keltirib chiqardi [18, 617-b.]. Ijtimoiy media platformalarida mualliflik huquqi buzilishining evolyutsiyasi raqamli kontent yaratish, almashish va iste'mol qilishdagi kengroq o'zgarishlarni aks ettiradi.

Ijtimoiy tarmoqlar onlayn muloqotning markaziga aylangani sayin mualliflik huquqiga doir muammolar yanada murakkablashib, foydalanuvchilar, kontent yaratuvchilar va platforma operatorlariga ta'sir ko'rsata boshladi. Ushbu rivojlanishni ijtimoiy media-ning dastlabki davrlaridan boshlab kontentni tartibga solishning hozirgi muammolariga-cha bo'lgan asosiy bosqichlar orqali kuzatish mumkin. Ijtimoiy tarmoq foydalanuvchilari mualliflik huquqi bilan himoyalangan musi-

qa, video, teleklip va tasvirlarni huquq egalari rining ruxsatisiz yuklay boshladi.

Mualliflik huquqi bilan himoyalangan materialning keng tarqalishi platformalar mualliflik huquqi qoidalarini qanday boshqarishi va qo'llashi mumkinligi haqidagi xavotirlarni keltirib chiqardi. Dastlabki yillarda platformalarda mualliflik huquqi qoidalarini tatbiq etish mexanizmlari kam edi va foydalanuvchilar tez-tez mualliflik huquqi bilan himoyalangan asarlarni hech qanday oqibatlarisiz yuklashardi. Bu holat mualliflik huquqlarini himoya qilish borasida turli huquqiy kurashlarga olib keldi [19, 1-b.].

Ijtimoiy media platformalari memlar, remiksalar va transformativ kontentning boshqa shakllari uchun o'choq bo'lib, u yerda foydalanuvchilar mavjud asarlarni o'zgartirishlari mumkin [20]. Ushbu harakatlar ko'pincha mualliflik huquqining buzilishi va adolatli foydalanish o'rtasidagi chegaralarni yo'q qiladi. Ijtimoiy tarmoqlarda mualliflik huquqi bilan himoyalangan kontent bir necha daqiqada ichida virusga aylanishi, baham ko'rilishi, qayta joylashtirilishi va millionlab foydalanuvchilar tomonidan qayta yuklanishi mumkin. Bu huquq egalari uchun o'z huquqlarini kuzatish va amalga oshirishni qiyinlashtiradi.

Platforma huquqbuzarlik qiluvchi tarkibni olib tashlaganidan keyin ham u boshqa foydalanuvchi profilida yoki boshqa platformada paydo bo'lishi mumkin. Fotosuratchilar, videograflar va boshqa kontent yaratuvchilar ko'pincha o'z ishlarini ruxsatsiz yoki kreditsiz ijtimoiy tarmoqlarda baham ko'radi. Instagram va Pinterest kabi platformalar mualliflik huquqi bilan himoyalangan, mualliflik huquqi bilan himoyalangan tasvirlarni keng tarqatish imkonini bergani uchun tanqid qilinmoqda [21].

TikTok, Instagram Reels va YouTube Shorts kabi ijtimoiy platformalarda video kontentning ko'payishi bilan mualliflik huquqi bilan himoyalangan musiqadan foydalanish asosiy muammoga aylandi. Platformalar ko'pincha foydalanuvchilarga o'z videolarida

muayyan musiqiy treklardan qonuniy foydalanishga ruxsat berish uchun yorliqlar bilan litsenziya bitimlari tuzadi. Biroq litsenziyasiz musiqadan foydalanish keng tarqalgan muammo bo'lib qolmoqda [22]. Xususan, TikTok ommabop musiqalarni aks ettiruvchi foydalanuvchilar tomonidan yaratilgan videolarga qattiq tayangani sababli musiqa mualliflik huquqining buzilishi bilan bog'liq muammolarga duch keldi. Buni hal qilish uchun TikTok foydalanuvchilarga huquqlarni buzmasdan mualliflik huquqi bilan himoyalangan musiqalarni o'z videolariga qo'shish imkonini beruvchi yirik rekord yorliqlar bilan litsenziya shartnomalari tuzdi. Biroq bu kichikroq yoki mustaqil ijodkorlar uchun musiqadan ruxsatsiz foydalanish xavfini yo'q qilmaydi, ular bunday kelishuvlarga kirmaydi [23].

Fikrimizcha, raqamli texnologiyalar va internetning jadal rivojlanishi mualliflik huquqining an'anaviy chegara va qoidalarini qayta ko'rib chiqishni talab qiladi. Virtual makonda huquqni himoya qilishdagi eng katta muammo – onlayn kontentni noqonuniy ko'chirish va tarqatishning yuqori darajada qolayotgani. Bu holat faqat texnologik taraqqiyot emas, balki raqamli makondagi huquqiy savodxonlik va mas'uliyatni ham kuchaytirishni talab qiladi.

Shuningdek, bizning fikrimizcha, raqamli asarlar Internet orqali chegarasiz tarzda tarqatilganligi sababli milliy qonunchilikni xalqaro standartlar bilan muvofiqlashtirish lozim. Natijada xalqaro tashkilotlar va platformalar o'rtasida ma'lumot almashish orqali noqonuniy kontentni tezda aniqlash va yo'q qilish imkoniyati kengayadi hamda xalqaro huquqni buzgan shaxslarni aniqlash va ularga nisbatan chora ko'rish osonlashadi. Ammo bugungi kunda ham dunyo bo'yicha juda ko'p davlatlar o'rtasida mualliflik huquqini himoya qilishga doir xalqaro tashkilotlar hamda xalqaro shartnomalar mavjud. Ularning ko'pchiligida belgilangan qoidalar davlatlar o'rtasidagi qonunchilikdagi farqlar yoki moddiy-texnik bazaning mavjud emasligidan ishlamaydi.

Virtual makonning o'ziga xos xususiyatlari tufayli mualliflik huquqini samarali himoya qilish uchun yangi huquqiy mexanizmlar joriy etish zarur. Xususan, xalqaro standartlarga mos keladigan milliy qonunchilik ishlab chiqish va mualliflik huquqi buzilishining oldini olish uchun texnologik vositalarni keng joriy etish muhim ahamiyatga ega. Bu borada nafaqat qonunchilik, balki ta'lim tizimlarini ham rivojlantirish, aholi o'rtasida huquqiy savodxonlikni oshirish kerak, chunki ko'p hollarda foydalanuvchilar o'zlari qilayotgan huquqbuzarliklar haqida yetarlicha bilimga ega emas.

Bizningcha, mualliflik huquqining virtual makonda barqarorligini ta'minlash faqat davlat idoralari yoki mualliflarning emas, balki butun jamiyatning sa'y-harakatlarini talab qiladigan murakkab jarayondir. Shu bois kelajakda mualliflik huquqini himoya qilish tizimi yanada integratsiyalashgan va texnologiyaga moslashuvchan bo'lishi lozim.

Xulosalar

Ijtimoiy munosabatlarning virtuallasuvi sharoitida mualliflik huquqi konsepsiyasi tubdan o'zgarishlarga uchramoqda. Internet tarmog'ining rivojlanishi va raqamli texnologiyalarning ommalashuvi bilan mualliflik huquqini himoya qilish masalasida qator to'siq va talablar yuzaga kelmoqda.

Tadqiqot davomida mualliflik huquqi evolyutsiyasi, virtual makonda unga ta'sir etuvchi omillar hamda ushbu huquqni ta'minlashdagi asosiy qiyinchiliklar o'rganildi. Xalqaro huquq normalarini milliy qonunchilikka integratsiya qilish jarayoni va virtual makondagi huquqbuzarliklarni samarali nazorat qilish usullarining rivojlanishi zaruriy ekani aniqlandi. Shu munosabat bilan mualliflik huquqini himoya qilish tizimini takomillashtirish, raqamli makondagi huquqiy savodxonlikni oshirish hamda texnologik va huquqiy yechimlarni yanada rivojlantirish bo'yicha taklif va tavsiyalar ilgari surildi. Bu takliflar virtual makonda mualliflik huquqi himoyasini kuchaytirish va milliy qonunchi-

likni xalqaro me'yorlarga muvofiqlashtirishda ko'mak berishi mumkin.

O'zbekistonda ijtimoiy munosabatlarning virtuallasuvi jarayonida mualliflik huquqini samarali himoya qilish uchun quyidagi chora-tadbirlarni amalga oshirish maqsadga muvofiq.

Birinchidan, O'zbekistonda mualliflik huquqi va turdosh huquqlar to'g'risidagi qonunchilik virtual makondagi huquqbuzarliklarni qamrab olish uchun yangilanishi zarur. Shuningdek, onlayn platformalarda mualliflik huquqini buzishni aniqlash, ularni bartaraf etish mexanizmlarini qonunchilik asosida belgilash hamda tegishli chora-tadbirlar ishlab chiqish kerak.

Ikkinchidan, mualliflik huquqini himoya qilish jarayonida sun'iy intellekt va avtomatlashtirilgan monitoring tizimlarini keng joriy etish orqali noqonuniy kontentni aniqlash hamda bartaraf etish samaradorligini oshirish lozim. Shu bilan birga, raqamli texnologiyalar yordamida kontentni himoyalash uchun blokcheyn texnologiyasi kabi innovatsion yechimlardan foydalanish maqsadga muvofiq.

Uchinchidan, mualliflik huquqi himoyasi bo'yicha davlat idoralari, Internet platformalari, raqamli xizmat ko'rsatuvchilar va mualliflar o'rtasida hamkorlik mexanizmlarini kuchaytirish lozim. Bu platformalar mualliflik huquqi bilan bog'liq ma'lumotlarni o'z vaqtida almashish va tezkor choralar ko'rish uchun muhimdir.

To'rtinchidan, aholi va Internet foydalanuvchilari o'rtasida mualliflik huquqiga rioya qilish madaniyatini shakllantirish va huquqiy savodxonlikni oshirishga yo'naltirilgan ommaviy axborot kampaniyalari o'tkazish zarur. Shu maqsadda maktab va oliy o'quv yurtlari dasturlariga mualliflik huquqi haqida asosiy bilimlar kiritish hamda yoshlar o'rtasida ushbu mavzuni targ'ib qilish tavsiya etiladi.

Beshinchidan, "Raqamli muhitda mualliflik huquqini himoya qilish to'g'risida"gi qonun qabul qilinib, amaliyotga joriy etilishi taklif etiladi.

REFERENCES

1. Copyright and Related Rights. WORLD INTELL. PROP. ORG. Available at: <http://www.wipo.int/copyright/en>.
2. Monroe the Digital age began when digital computers and related technologies were developed, in the second-half of the 20th century.
3. William F. Patry, Patry on copyright. 2020, vol. 4, p. 31.
4. Jennifer E.R. Liberating Copyright: Thinking Beyond Free Speech. *Cornell L. Rev.*, 2020, no. 95, pp. 463–481.
5. The Declaration of the Independence of Cyberspace states: Governments of the Industrial World.
6. Adam M., Ken H. Intellectual Property. Stanford Encyclopedia of Philosophy, E Zalt (ed). 2021.
7. Laura N.G. Copyright Basics: From Earliest Times to the Digital Age, Wake Forest Intell. Prop. L.J. 2019, no 20, p. 241.
8. Andrej S. EU Internet Law. Edward Elgar Publ., 2013, p. 8.
9. John T. Infringement Nation: Copyright 2.0 and You. OUP Publ., 2011, p. 54.
10. Claire H. The Hargreaves Review: digital opportunity: a review of intellectual property and growth. 2022, pp. 71–72.
11. Mark W. The digital copyright time bomb in the BRIC economies, some ideas from the UK for the Indian market. *IntJLM*, 2022, vol. 54(4), pp. 302–309.
12. John B. Peer to Peer: As the Revolution Recedes. 2021, 31 December.
13. Declan Mc. Newsmaker: Fightingfor File Swapping on Capitol Hill. 2022, 30 November.
14. Fred v.L. IAAL: What Peer-to-Peer Developers Need to Know about Copyright Law. 2016, January. Available at: http://www.eff.org/IP2P/p2p_copyright_wp.php
15. Lawrence L. Code: And Other Laws of Cyberspace. Basic Books Publ., 1999, pp. 30–45.
16. Timothy E.W. The Internet and Political Organizations: Force, Tool, Or Wildcard? ProQuest Publ., 2022, p. 7.
17. Elizabeth J.T., A Picture's Worth: The Future of Copyright Protection of User-Generated Images on Social Media. 2017, p. 24.
18. Monroe E.P., Stefaan G.V. Self-regulation and the Internet. *Kluwer Law International*, 2021, vol. 1.
19. Salman A. Instagram by the Numbers: Stats, Demographics & Fun Facts. OMNICORE, 2018, 1 January. Available at: <https://www.omnicoreagency.com/instagram-statistics/>
20. Benkler Y. The wealth of Networks: How Social Production Transforms Markets and Freedom. Yale University Press, 2020.
21. Louise L. Copyright and Social Media: A legal analysis of terms for use of photo sharing sites Author. *Bachelor's thesis, Jonkoping University*, 2015, vol. 5.

YURISPRUDENSIYA

HUQUQIY ILMIY-AMALIY JURNALI

2024-YIL 6-SON

VOLUME 4 / ISSUE 6 / 2024

DOI: 10.51788/tsul.jurisprudence.4.6.